

TEZ TANITMA ve TENKİTLER

Doç.Dr. Emrullah Yüksel

Arif Aytekin tarafından savunulan "Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin Akîdesi ve Se-lef 'Akîdesindeki Yeri" adlı doktora tezine ilişkin tenkitler:

Araştırmacı, tezini bir giriş ve dört bölümden oluşturmuştur:

Girişte A. Ebû Ca'fer et-Tahâvî, B. Selef ele alınmıştır.

Birinci Bölüm: İlähiyat bahsine aittir. A. Allah'ın birliği, B. Allah'ın zati sıfatları, C. Selbi sıfatlar, D. Allah'ın fiili sıfatları, E. Allah'ın Kelâm sıfatı ve Kur'an, F. Allah'ın sıfatı ile ilgili bir mesele (Ru'yetullah) söz konusudur.

İkinci Bölüm: Peygamberliğe dairdir. A. Hz. Muhammed'in nübüvveti, B. Peygamberlerin vasfını inkâr etmenin hükmü, C. Nübüvvet konusu ile ilgili bazı müteferrik meseleler.

Üçüncü Bölüm: A. İman, B. Kader, C. Kulların filleri.

Dördüncü Bölüm: Sem'iyat bahsi: A. Ahiret Halleri.

Sonuçtur.

Bu çalışma hakkındaki görüş ve tenkilerimize gelince bunları:

I. Kaynaklar bakımından'eksiklikler, II. Tezin muhtevası ile ilgili tenkitler şeklinde iki ana başlık altında toplayabiliriz:

I. Tez için lüzumlu, fakat aday tarafından görülmemiş önemli kaynaklar:

A- Tahâvî'ye ait olanlar:

1. Hemen şunu belirtmek zorundayız ki tez sahibi, gerek önsözde, gerekse takdim ve savunmasında mesnetsiz olarak ısrarla "Tahâvî'nin Akîdesi yönüne ait bugüne kadar bir çalışma ve inceleme yapılmadığını iddia etmitir. Oysaki Kelâm sahasında bir otorite olduğunu kabul ettirmiş olan Dr. Ayyub Ali "Tahâwism" adı altında "A History of Muslim Philosophy yayınlayan M.M. Sharif, C. I, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1963, s. 244-258" de İngilizce olarak yayınlanmış olup, Tahâwism, At-Tahâvî'nin hayatı ve eserleri (Tahâwî's life and Works), B-İmanın mahiyeti (Nature of Faith), C-Allah'ın zati ve sıfatları (God's Essence and Attributes), Arş (Throne of Allah), Rü'yetullah (Beatafic Vision) ,Allah'ın kelâmı ve

Kur'an (Speech of God and the Qur'ân), İlâhî irade ve İnsan hürriyeti (Divine Will and Human Freedom). D-Sonuç (Conclusion), başlıklar altında Tahâvî'nin akîdesini incelemiş bulunmaktadır. Bu duruma göre, araştırmacının ilk ve orijinal olduğunu öne sürdüğü "Tahâvî Akîdesi" üzerine olan bu tezi hiç de orijinal olmayıp, üstelik aynı konuda 'yapılan yukarıdaki çalışmadan da aday habersizdir.

Dr. Ayyub Ali, "Tahawism" üzerine yaptığı bu çalışmasında Tahâvî'nin görüşlerini Ebû Hanîfe'nin eserleriyle karşılaştırdığı gibi bir kelâm araştırmacısında aranan (maalesef bizim adayda göremediğimiz) çok çeşitli kelâm eserlerinden faydalanıp birçok kelâm görüşleriyle de karşılaştırmış ve Arif Aytekin'in çıkardığı sonuçlara uymayan, gayet mesnetli uluslararası düzeyde tatmin edici neticeler çıkarmıştır. Araştırmacı Dr. Ayyub Ali'nin bu çalışmasını mutlaka görmesi gerekmektedir.

2. Tez sahibi yukarıda belirttiğimiz yirmi sene öncesine ait doğrudan doğruya konusuna mutabık bir çalışmayı görmediği gibi, bundan 617 sene önce yaşamış büyük âlim, eserleri kaynaklar arasında İslâm düşüncesi açısından çok önemli bir yer işgal eden es-Sübki (771/1369)'nin, babasının Tahâvî'nin akîdesi ile Eş'arî akîdesi arasında üç fark olduğunu söylediğini, fakat kendisinin de araştırma neticesinde ona üç daha ilâve ederek bu farkların altı olduğunu anlatan ve bunları şiir halinde dile getirmesi yanında diğer açıklamalarıyla birlikte "Tabakât, III/377-386" da yaptığı araştırmayı da görmemiştir. Araştırmacıya savunma esnasında bunu hatırlattığımızda onu görmesine lüzum olmadığını ve kendi sübjektif görüşünün mühim olduğunu iddia etmesi, ilmî objektiflik ve geçerlilikle bağdaşmamaktadır. Sözünu ettiğimiz bu sayfalar ilgili tarafından görülmeli ve tahlil edilmelidir.

3. Öte yandan Gazzâlî'nin "İhyâ" sını şerheden ileri gelen âlimlerden ez-Zebidî de "İthâfûs's-sâde..." adlı İhyâ şerhinde (II/7-10), yukarıda adı geçen Sübki'nin görüşlerini teyit etmiştir. Araştırmacı, bunu da görmediğini ve kaale alamayacağını, doktora adayından beklenmeyen bir tavırla savunma esnasında üzerinde ısrarla söylemiştir. Bütün bunlar savunmacının ilmî ölçülere uygun bir çalışma yapmadığını ve kararlarının sübjektif olduğunu göstermektedir.

4. Türkiye'de "Yeni İlm-i Kelâm" ın öncülüğünü yapmış olan, İzmirli İsmail Hakkı (1946)'nın "Yeni İlm-i Kelâm" ında geçen "Ebû Ca'fer et-Tahâvî" başlığına ait fikirler görülüp değerlendirilmediği gibi Ömer Nasuhî Bilmenin "Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu" ve "Büyük Tefsir Tarihi" nde geçen "Tahâvî" ye ait konuları görüp incelediğine dair araştırmacının bir satır yazısına tez boyunca rastlayamamaktayız.

5. Müsteşriklerden bizim rastgele görebildiğimiz;

- a) Louis Gardet, Introduction à la Théologie Musulmane,
- b) Henri Laoust, Les Schismes Dans l'İslam,

c) Michel Allard, Le Problème des Attributs Divins gibi Tahâvî'den bahseden eserler de ilgili tarafından görülmemiştir.

Ayrıca İslâm Ansiklopedisinde "Tahâvî" maddesini (11/628-630) yazan F. Krenkow'un yazıları da değerlendirilmemiştir. Tezde bu müsteşrikin ismini mutlaka görmemiz gerekirken maalesef rastlayamamaktayız.

B- Selefte ait olanlar:

1. İbn Halife el-Alivî'nin Akidetü's'-Selef ve'l-Halef, Şam, 1978/1398 de neşredilen, doğrudan araştırmacının tezini ilgilendiren ve selef üzerinde kesin karar verebilmek için görülüp faydalanılması bir tarafa, tez sahibinin böyle bir eserin varlığından bile haberi yoktur.

2. el-Makrızî (845/1441)'nin el-Hıtat'ı, selefın metodu ve sınıflaması açısından aday tarafından görülmeliydi. Bunu da tezde bulamadık.

3. Muhammed b. Ahmed es-Seffârî (1188/1774)'nin Şerhu Akideti's-Seffârîni, Mısır, 1323 h. hacimli iki cilt halindeki eseri, aday tarafından mutlaka görülmeliydi. Çünkü burada genişçe bir kısımda, selefın tarifi, selefiyyeye ait imamların isimleri, selefın metodu ele alındığı gibi selefiyyenin akaid konusundaki görüşleri diğer görüşlerle karşılaştırılmaktadır ki kelâm dalında aday gibi bir konu seçmiş olan araştırmacı bunu görmeliydi. Bunu mutlaka görmelidir.

4. Gazzâlî'nin "İhyâ " sında geçen selefın metodu açısından önemli olan selefın kelâm konusundaki görüşleri hiç tetkik edilmemiştir.

5. Sübki'nin Tabakâtü's-Şâfiî'yye'sinde bulunan özellikle selefın iman ve Allah'ın kelâm sıfatına ait görüşlerinden hiç yararlanılmamıştır.

6 İbn Teymiyye'nin Minhâcü's-Sünnesi karşılaştırmada ele alınması gerekirken ilgili buna da hiç eğilmemiş, söz bile etmemiştir.

7. Tahâvî'nin çağdaşı olan büyük isimlerden Ebû Tâlib el-Mekki'nin "Kûtul-Kulûb" unda selefın akaidi ve metoduna ait faydalı bilgiler görülmelidir.

8. Ahmed Emin'in Zuhrul-İslâmında selefın metoduna ait kısımlar görülmemiştir.

9. Çağımız âlimlerinden M. Ebû Zehra'nın Tarihul-Mezâhibil-İslâmiyye, I, fi's-Siyâseti ve'l-akâid (üstelik bu eser Ethem Ruhi Fığlalı ve Osman Eskicioğlu tarafından İslâm'da Siyasi ve İtikâdî Mezhepler Tarihi adıyla Türkçeye çevrilmiş, İstanbul, 1970 de basılmıştır) de "Selefilere" ait geniş bilgiler olmasına rağmen aday bundan habersizdir.

10. Meşhur İbrahim el-Lakkânî'nin Şerhu Cevhereti't-Tevhid'inde ve bunun diğer şerhlerinde özellikle Muhammed Ahmed el-'Adevî'nininde selef-halef konusunda değerli ayrıntılı bilgiler olduğu halde adayın bunlardan haberi bulunmamaktadır.

11. İzmirli İsmail Hakkı'nın, "Muhassal-u'l-Kelâm ve'l-Hikmet"inde selevin tarifi, metodu, tarihçesi ve tasnifi konusunda ayrıntılı kıymetli bilgiler olduğu gibi, "Yeni İlm-i Kelâm" ında da değerli bilgiler vardır. Türkiye'de kelâmî konuların, çağdaş fikirler de göz önünde bulundurularak yeniden bakılması hususunda büyük katkısı olan bu âlimin bu eserlerinden tez boyunca adayın hiç yararlanmaması kelâm araştırmacısı olarak affedilmez bir eksikliklerdir.

12. el-Mevlâ el-Mercânî'nin el-Celâl ile ilgili Hâşiyesinde selevin açık seçik olarak tanımında faydalı bilgiler olmasına rağmen tezde bunu da görmedik. İlgili bunu görseydi tezinde yanlışlıklara düşmezdi (Selefi tanıtımda).

C- Kelâm araştırmacısının kelâm problemlerini incelerken sık sık 'baş vurup sağlam hükümler çıkarmasına ve kelâmî formasyon kazanmasına yardımcı olacak ve kelâm deyince ilk akla gelen otorite kelâmcıların 'değerli eserlerinin hiç birinin ismine bile adayın tezinde rastlamamız mümkün olamamıştır.

Kabataslak ve sadece kütüphanelerimizde rahatlıkla bulunabilen basılı olanlardan bazıları şunlardır:

1- Eş'ariliğin kurucusu İ. Eş'arî'nin a) K. ül-Lüma', b) İstihsân-ü'l-Havz fi ilmi'l kelâm.

2- Mâtüridîliğin kurucusu İ. Mâtüridî'nin Kitâbu't-Tevhîd,

3- Bâkillânî, a) Kitâbu't-Temhîd, b) el-İnsaf,

4. İ.H. el-Cüveynî, Kitâbu'l-İrşâd,

5- Bağdadî, Usûlu'd-Din,

6- Şehristânî, Nihâyetü'l-İkdâm,

7- Fahreddin er-Râzî, a) el-Muhassal, b) Me'âlimu usûli'd-Din,

8- Âmidî, Gâyetü'l-Merâm fi 'ilmi'l-Kelâm,

9- Kâdî el-Beydâvî, Tavâli'ü'l-Envâr,

10- S.Ş. el-Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf (Kelâmcı için kaçınılmaz dev bir eser),

11- Ali Kuşçu, Şerhu't-Tecrid,

12- Gelenbevi, Hâşiye 'alâ Şerhi Celâli'd-Din ed-Devvânî,

13- İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm.

D- Araştırmacının konusuna yakın ilgisi olan eserlerden birkaçına misâl:

1- Dr. Hüseyin Atay, Kur'an'a Göre İman Esasları.

2- Doç.Dr. Kemâl Işık, Mâtüridî'nin Kelâm Sistemi.

Bu saydıklarımızdan başka kelâm ile ilgili olup da adayın tezinde göremediğimiz, gerek basılmış, gerekse yazma daha birçok eserler bulunmaktadır. İlgilinin tezinde çok az geçen kelâmî eserlerden de istifade bir iki kelimeyle geçitirilmiş ve onların sayısı da çok çok sınırlıdır.

II. Tez konusu işlenirken yapılan yanlışlıklar ve eksiklikler:

Önsöz-Aday ilk cümlesine "Hicrî dördüncü 'asrın başlarında ehl-i sünnet akidesini savunan üç büyük sima vardır." diye başlamıştır. Araştırmacı böyle demekle çalışmasının hemen başında delilsiz, ilmî ölçülere tersdüşen bir indilik içinde genel ve yanlış bir hüküm vermiştir. Halbuki tez sahibi dördüncü hicrî asır başında yaşayıpta ehl-i sünnet akidesini savunanları tesbit eden bir araştırma yapmadığı gibi, daha önce yapılmış bir ilmî etüde de dayanmadan genel bir hükmü, ilmî ölçülere taban tabana zıt olarak vermekten çekinmemiştir. Biz, Ebû Ca'fer et-Taberî (310/922-23), Muhammed b. İshak b. Huzeyme (311/924), Ebû Bekr el-Hallâl (311/923-24), Ebû Muhammed el-Râzî (327/938), Barbarharî (329/941), Ebû Bekr el-Âcurrî (360/970), İbnü'l-Hakîm es-Semerkindî (342/953) gibi daha birçok âlimlerin aynı dönemde var olduklarını ve bunların her birinin Ehl-i sünnet akidesini savunan eserleri olduğunu savunma esnasında söylediğimizde, aday cevap olarak "bana göre bu böyledir" demekle hissî ve mesnetsiz genel hükmünde ısrar etmiştir.

Aynı sayfa, 2. pf. "*İslâm âleminde, Mısır hariç, en az bilineni İmâm Tahâvî'dir.*" cümlesi ile 3. pf. "*Adı geçen risâlenin (Akidetü't-Tahâviyye) nüshaları ve şerhleri kütüphanelerimizde az denemeyecek kadar mevcuttur. Dünyada ise en çok şerhedilen akaid metinleri arasındadır.*" cümlelerinin birbirine çelişkili olduğunu söylememize bilmem gerek var mı?

6. pf. "*Selef imamlarının tasnifine uymadık. İtikadî konu ve meselelerde ise tamamen incelediğimiz imamlara bağlı kaldık.*" Bu imamlar selefi değil mi? Yine iki cümle de birbirine çelişkilidir.

III. ve IV. sayfalarda "Kaynakların Tanıtılmasında", Tahâvî'nin "akidesi" ne ait risâlesi üzerinde birinci planda durulacağına tali derecede ele alınmış, hem de bir iki cümle ile geçştirilmiştir.

Yine tez sahibi, III. sayfa sonundaki cümlelerden itibaren "...nin (8) akide konusundaki risâleleri reddiye havası içinde kaleme alınmış (IV. sayfa başı) olup, akidenin bütün konu ve meselelerini içermedikleri gibi." diye devam eden cümle ile sübjektif hareket etmek ve okuyucuya yanlış olarak selef metodunu aktarmak suretiyle okuyucuyu yanlış kanaatlere sürüklemektedir. Burada aday kaynakların güvenilirliğinden, kime ait olduklarından, basılmış mı, yazma mı olduğundan bahsedeceğine, ilmî methodsuzlukla tezi işlerken tahlil sonunda söylenecek şeyleri aceleyle ve peşin hükümle selef imamlarının risâlelerini tenkide girişmiştir.

Öte yandan selef risâlelerinin ve metodunun, hem ehl-i sünnet dışı fırkaların yanlış görüşlerini reddetmek, hem ehl-i sünnet akidesini açıklamak olduğunu adayın anlamadığı da daha işin başında ortaya çıkmaktadır.

Giriş- S. 8,2. pf. 3., 4. ve 5. satırlarda "Muhtasarü't-Tahâvî", "...Hiç kuşkusuz ki, zamanının da bir şaheseri idi." derken araştırmacı yine hiçbir kaynak vermediği

ve bu sahada yapılmış hiçbir çalışması olmadığı halde genel bir hükmü, hiç çekinmeden vermekle ilmi objektifliği zedelemektedir.

Yine 8. sayfa, 3. ve 4. pf. lar, Tahâvî'yi övücü, diğerlerini hafife alıcı sübjektif cümlelerle doldurulmuştur.

S.9 da araştırmacı Tahâvî'nin akidesi üzerine yapılan şerhleri bize tam olarak tanıtmadığı gibi savunma esnasında sorduğum, Tahâvî'nin akidesini şerh eden ünlü Menkubers b. Yalınkılınç gibi kıymetli şarihi de eserinin adını da bilmemekte olduğunu gördük.

S. 11, B. "Selef" in tanımında, sınırında tez sahibinin bir hayli bocaladığını, neticede çelişkili ve yanlış karara vardığını, ve "bunu tez boyunca devam ettirdiği gibi sonucu da bu yanlışlık üzerine bağladığını görmekteyiz. Bu da adayın kelâmî kaynaklardan uzak oluşundan, onlara girmeyişinden, ansiklopedik ikinci elden bir iki esere dayanmasından ve tanımları anlamadan, tahlil etmeden bilinçsiz aktarıp, sübjektif hareketle güya "Tahâvî" lehine bir yorum yapma gayretinden ileri gelmektedir. Halbuki tez sahibinin "selef" deyimini iyi belirlemesi ve sınırlamasını iyi yapması tezin temel ve mihenk taşlarından birisidir. Araştırmacının bu konuda yaptıklarını tahlil edecek olursak, birçok çelişki ve yanlışlıkları ile baş başa olduğunu görmekteyiz.

Şöyle ki araştırmacı, s. 11, son pf. da selef in son sınırını hicri dördüncü asrın başları olarak gösteriyor. Halbuki kaynak olarak verdiği Ebu'l-Bakâ'nın Külliyyatında hicri dördüncü asrın başlarının selef döneminin son sınırı diye bir sınırlama yoktur. Tez sahibi bu paragraftan önceki paragrafta selef in istilâhî manasını verirken de Ebu'l-Bakâ'dan net bir tarif çıkaramamaktadır. Zaten başka kaynaklara da bakma lüzumunu hissetmediği için böyle mühim bir meseleyi keyfi yoruma bırakmış olmaktadır.

Araştırmacı, sırf Tahâvî'yi selef dönemi içine almak için Ebu'l-Bakâ'ya keyfi bir isnatla hicri dördüncü asrın başlarını selef döneminin son sınırı olarak göstermiştir. Savunma esnasında yanıma aldığım Ebu'l-Bakâ'nın eserini adaya "gösterin bakalım, burada hicri dördüncü asrın başları selef döneminin son sınırı olduğunu ifade eden bir şey yok" dediğimde adayın, "sizinki, belki başka baskıdır" diye sudan bahaneyle okumaya bile yanaşmaması sübjektif davranışını kanıtlayan, ilmi objektifliğe ters düşen bir tutum içerisinde olduğunu göstermiştir.

Bunun üzerine Mısır'ın tanınmış Ezher âlimlerinden olan Muhammed Ahmed el-'Adevî'nin eş-Şerhu'l-Cedid li Cevhereti't-Tevhid adlı eserinden açıkca selef in hicri üçüncü asrıdan öncekilerin olduğunu ifade eden cümlelerini okumamıza rağmen, araştırmacının yanlış bilgisinde ısrarını ilmi objektiflikle bağdaşturamadık. el-Mercânî gibi ileri gelen âlimlerin selef tanımından, Eş'arî'nin ve Ebû Tâlib el-Mekkî'nin eserlerinden verdiğimiz misâllere rağmen de, adayın kaynaksız peşin hükmünü, demagoji ile, kendi ölçüsünü de tartmadan bize kabul ettirmeye kalkışması, ilmi metodu kavrayamadığının kesin delilini ortaya koymuştur.

S. 12, 2. satırda tez sahibi 11. sayfada yaptığının tersine selefî sahâbeden değil de, "Ebû Hanîfe'den başlayıp hicrî dördüncü asrın başlarına kadar geçen imamlar selef-i salihîn'in yolundan gittikleri ve özellikle itikad meselelerinde onların metodlarını kullandıkları için bu imamlara da "selef" denmiştir." şeklinde yeni bir selef tanımına girişmiştir. Burada da araştırmacı fakihlerin ıstılâhındaki "selef" deyimine kendini bilmeden atarken, bir taraftan da "selef" deyimini ile "selefî" deyimini karıştırmıştır. Biz, el-Mercânî'nin ifadesini okuyarak fakihlerin ıstılâhında Ebû Hanîfe'den, Muhammed b. el-Hasan zamanına kadar olan imamlara "selef", ondan sonra Şemsü'l-Eimme el-Hulvânî'ye kadar "halef" deyiminin kullanıldığını söyledik.

Araştırmacı açıklık getirmesini istediğimiz yukarıdaki hususlara açıklık getiremediği gibi bizim kaynak vererek yaptığımız açıklamalara da sabit fikirinden vazgeçip yavaşlamakta ısrar etti. Yine "selef" ile "selefî" deyimini de karıştırdığını anlattık. Çünkü bugün de selef-i salihîn yolundan gidenler ve onların metodlarını kullananlar vardır, ama onlara selef denmez, selefî denir.

Böylece tez sahibi "selef" kavramını açıklayamadığı gibi yanlış olarak ortaya koymuştur. Çünkü o, bu konuyu asıl kaynaklara ve geniş kelâm literatürüne girerek-başta söylediğimiz kaynaklar gibi-ele almamış olduğundan doğru bir çözüme bağlayamamıştır. Zaten ilgilinin "Biz, "selef"i tarif edip dönemini, *kesin olmasa da*, belirttikten sonra..." ifadesi (s. 11, 2. pf.) bunun apaçık delilidir.

S. 12, 4. pf. da bir öncekilerle çelişki içindedir.

S. 14, 1. ve 2. pf. lar arasındaki çelişkiler de düzeltilmelidir.

S. 20 deki başlık değiştirilip "Selefin Kelâma ait Görüşleri" adı altında derinleştirilerek işlenmeli, sonra "Selef Risâlelerinin Özellikleri" gibi bir başlık ve inceleme eklenmelidir.

S. 23 son pf. da hadisciler hakkında verilen genel hüküm, tamamen isnattan yoksun yanlış bir hükümdür. Bu bilhassa İ. Buhârî'ye ve Muvatta sahibi İ. Mâlik'e tamamen terstir. Aday Buhârî hakkındaki bu yanlış hükmünü tez içinde başka vesilerle de sürdürmektedir. Halbuki bu imamlarımızın yaptıkları araştırıcının iddia ettiği gibi yanlış nakil ve tasniften ibaret değildir. Buhârî'nin ictehad ve kanaatleri çoktur. Meselâ Sahîh'in şu bablarına bakmamız bile yeterlidir: B. İman, B. Libâs, B. Zekât, B. İlim, B. Talâk, B. Vudu', B. Muharibun v.b. Ayrıca Buhârî üzerine Fakültemizde doktora çalışması yapılmıştır (Dr. Hilm Merttürkmen tarafından), buna bile bakılmadan adı geçeninin delilsiz isnadı ilimle bağdaşmamaktadır. İ. Mâlik için de Muvatta'ya bakılmalıdır.

Birinci Bölüm-S. 26 son cümlelerin bir kelâm araştırmacısı tarafından söylenmesi yadırganır. Çünkü kelâmın özüne ait (Allah'ın sıfatları) meselesi tâli mesele gibi gösterilmektedir.

S. 27 son pf. ile s. 28'in başında Ebû Hanîfe'nin "Vâhid" ve "Ehad" isimlerini müteradif sayması, aday tarafından "Fakat bu isimleri müteradif saymak oldukça uzak bir görüştür." şeklinde delilsiz olarak Büyük Müctehid Ebû Hanîfe'nin yerilmesi, iftira ve araştırmacının bu konudaki bilgisizliğinden başka neye yorumlanır?

Üstelik tez sahibi bu hükmünü Gazzâlî'nin el-Makâsıdu'l-Esnâ... sına atıfta bulunmak suretiyle de Gazzâlî'ye de iftira etmiştir. Çünkü bu kitabı, adaya savunma esnasında uzatarak "sizin dediğiniz gibi burada böyle bir şey yok, gösterin bakalım," dediğimde kitabı açıp bakma cesareti bile gösterememiştir. Biz, Gazzâlî'nin orada sadece "ehad" kelimesini açıkladığını, "vâhid" e, ters değil, bilakis "vâhid" kelimesiyle açıkladığını ifade ettik.

Ayrıca biz, kelâmcıların istilâhına göre, "vâhid" in "ehad" ile eş anlamlı olarak kullanıldığını, el-Cüveynî'nin K. İrşâd'ından misal gösterdiğimiz gibi, muteber arabça bir lügat olan "el-Mu'cemu'l-Vasît" ta da "ehad" in biri Allah'ın sıfatı konusunda, ikincisi sayı isimlerinde müteradif olarak kullanıldığını, hatta Ebu'l-Bakâ'da da "ehad" ın "vâhid" ile eş anlamlı (müteradif) alındığını metinlerle açıklamamıza rağmen, aday tez savunmasında tutumuyla başka bir örneğini görmenin oldukça zor olduğu peşin ve dayanıksız kararı ile yine hayali eserde: "ne yapayım benim aldığım yerde öyleydi" diye gayr-i ilmî davranışını sürdürmüştür.

S. 28, 4. pf. da ilgilice, Allah hakkında selbî ve sübûtî sıfatların ne demek olduğunun iyi anlaşılması görülmektedir.

S. 29, 1. pf. 8. satırdan itibaren "Takdis konusu, Ebû Hanîfe'ye nisbetle Tahâvî'de hem daha geniş vetasnifi güzel, hem de isbat ve nefiy açısından *Kur'anî metoda daha uygundur*". diye tez sahibinin daha önce selef imamlarının başına koyduğu Ebû Hanîfe'yi Kur'anî metoda Tahâvî'den daha az uyduğunu söylemesi ne kadar çelişki ve ne kadar hissî olduğunu göstermektedir. Halbuki Tahâvî'nin kendisi akâid risâlesinin başında, aday da s. 8 de "Risâle, Tahâvî'nin ifadesine göre İmam Azam Ebû Hanîfe (v. 150/767) ile talebeleri, imameyn'in itikadına göre yazılmıştır." diye tekrar etmişti. Tahâvî'nin bağlı olduğu Ebû Hanîfe gibi büyük müctehidden Tahâvî gibi bir âlimi sun'î olarak ayırmaya çalışmak, Tahâvî'nin sözünü gayri ilmî olarak tahrif etmek olduğu gibi, araştırmacının kendi kendisiyle çelişkiye düştüğünü ortaya koymaktadır.

S. 32 son pf. larda Tahâvî diğer imamlara nisbetle hissî olarak övülmüştür.

S. 33 fikir işlenmekten çok, tarihe kaçılmıştır. Mutezilenin sıfatlar konusundaki görüşleri, kelâm araştırmasında ortaya konulmalı idi.

S. 34, 3. pf. daki hüküm selef metodunun iyi anlaşılmasını göstermektedir.

S. 35, 1. pf. "Tahâvî, Kur'anın, "keyfiyeti bilinmeksizin söz olarak Allah'tan çıktı" ifadesiyle, *Ebû Hanîfe dahil*, kendinden önce geçen bütün imamlara göre konu-

ya yeni ve mükemmel ibarelerle daha sağlam bir düşünce zemini hazırlamıştır.” demek suretiyle tez sahibi, ne kadar sübjektif ve genel hükümler vermekte ne kadar da delilsiz kararlı olduğunu göstermektedir. İ. Azam Ebû Hanîfe’ye karşı özellikle bir allerji hissi uyandırmaktadır. İlgili burada bu konuda Mâtürîdî ve Eş’arî gibi kelâmcılarla Tahâvî’ye ait farklı görüşleri kelâmcı olarak tahlil edeceğine, ucuz yoldan Tahâvî’yi rahatsız edici övgülere yer vermiştir. Diğer paragraflardaki Tahâvî’ye ait övgüler de ilmî araştırmada yersizdir.

Aynı yerde, ”Tahâvî, ise, Kur’anın Allah’tan ”söz” olarak çıktığına dikkat çekmekle, ehl-i sünnet dışı fikirleri reddetmiş oluyordu.” diye araştırmacının yanlış yorumuyla, şimdi biz, bu konuda Tahâvî’den ayrılan Ehl-i sünnetin iki büyük imamı Mâtürîdî ile Eş’arî’yi Ehl-i sünnet dışı mı sayacağız? Çünkü Mâtürîdî, ”Kelâmullah manay-ı vahittir” demek suretiyle Tahâvî gibi ”söz” değil, ”tek mana” yı ifade ederek Tahâvî’den ayrılır. Aynı şekilde eş’arîler de bu konuda Tahâvî’den ayrılırlar.

S. 36, Ebû Hanîfe’nin ibareleri indî olarak hafife alınıyor.

S. 39, tez sahibinin Buhârî’nin Kur’ana ait görüşü hakkında söyledikleri çok eksik olmasına rağmen, hükümleri genel vermesi sanki alışkanlık haline gelmiştir. Buhârî’nin bu konudaki görüşleri gayet açık bir surette, Subkî’nin Tabâkât’ında sayfalar almaktadır. Mutlaka görülmelidir.

S. 41, Önsözde araştırmacının ilk cümledeki hükmüne, burada Taberî (310/922)’den söz edişi çelişkilerinden birine iyi bir örnek değil mi?

S. 42, 3. pf. ”Tahâvî”, bu konuda (Kur’anın nelerinin mahlûk olduğu) Ebû Hanîfe’nin metodunu hiçbir şekilde benimsemiş değildir.” sözleri de adı geçen şahsî yorumundan başka bir şey değildir.

2. pf. da Tahâvî’nin Ebû Hanîfe’nin görüşüne karşı çıkmış gibi gösterilmesi de yine indidir.

S. 43, 1. pf. selef imamlarının metodda ayrılıkları izaha muhtaçtır.

Son paragrafın başından s. 44 dördüncü satır sonuna kadar olan husus tamamen kalkmalıdır. Tez sahibinin yanlış açıklamalarıdır. Fıkıh-ı ekber’in bildiğimiz kadarıyla selef metodunda ilk eser olduğu bilinirken, aday tarafından içindeki bazı konular için ”Hem selef metoduna göre de lüzumsuzdur”. denilmesi, mesnetten yoksun bir hükümdür. Bu konuda ilgili, Buhârî’nin Sahîh’ine, Gazzâlî’nin Cevâhiru’l-Kur’anına, Elmalî’nin tefsirine müracaat ederse oralarda yetirince bilgi bulabilir ve bakmalıdır da.

S. 45, Rü’yetullah konusu kelâm araştırmacısı gözüyle alınmamıştır.

S. 47, 4. pf. geleneksel selef metodu” tabiri gayr-i ilmidir.

S. 51, 2. pf. ”Selef metodunu onun (Tahâvî) gibi büyük bir titizlikle işleyebilen başka bir selef imamını göremiyoruz.” diye adayın bir’iddiada bulunması ne kadar

çelişkili ve mesnetsiz, değil de nedir? Daha önce selef imamlarının başına ilgili tarafından konan Ebû Hanîfe (s. 12)'yi, Tahâvî'nin de akîdesini açıkladığını beyan ettiği bu büyük imamı, şimdi Tahâvî geçti mi sayacağız? Sonra araştırmacının bütün selef imamlarını incelemeden genel hüküm vermesi ilmî açıdan ne kadar geçersiz ve gariptir!

S. 51, 3. pf. ilk cümle çelişkilidir. Selef imamları, ehl-i sünnete karşıymış gibi gösterilmiştir. Düzeltilmelidir.

4. pf. tez sahibinin şu cümleleri de son derece mesnetsiz ve çelişkilidir. "Bugün bile selef akîdesini bize aktaran başka bir şey olmasa, Tahâvî'nin akîdesi bu konuda bize yeteri kadar bilgiyi verebilir. Selef akîdesini saf şekliyle anlıyabilmek için Ebû Hanîfe'nin risâleleri bile kâfi değildir." Acaba selef olmasa, Ebû Hanîfe olmasa, Tahâvî "selef akîdesini" kimden nakledecekti? Mademki öyleydi de ilgili daha önce selef imamlarının başına Ebû Hanîfe'yi niçin koydu? Yine 2. pf. için söylediklerimizin tekrarını zait bulmaktayız.

S. 52, 3'pf. tez sahibinin, "Halbuki, görme için esas olan ihatadır." ifade etmesi, tamamen yanlıştır. Çünkü Ehl-i sünnete göre mü'minler, Allah'ı Cennette görecekler, fakat ihata edemeyecekler. Zaten sonlu insanın sonsuz olan Allah'ı ihata etmesi düşünülemez. Araştırmacının kelâm kitaplarında rü'yeti nasıl açıkladıklarını görmesi gerekmektedir. Ayrıca rü'yetullah'ın keyfiyetini ancak Allah bilir.

İkinci bölüm- S. 53, "Peygamberlik" konusu bir kelâm araştırmacısının incelemesi gibi olmamıştır.

S. 55, ilgili tarafından selef risâlelerinin metodunun anlaşılmadığı açıktır.

6. pf. da Ebû Hanîfe'ye "bir acelecilik", Tahâvî'ye "emin bir eda" ile nübüvvet konusuna yaklaştığını araştırmacının ifade etmesi de delilsiz ve hissîdir.

S. 55, son paragraflar ve s. 56, 1. ve 2. pf.larda tez sahibi tarafından Tahâvî lehine gereksiz yorumlar yapılmıştır.

S. 62, 2. pf. sübjektif, delilsiz bir genel hükümdür. 3. pf. yine selef metodunun aday tarafından anlaşılmadığını yansıtmaktadır.

S. 64 deki 2., 3. ve 4. pf. lar için de mesele yine selef metodunun anlaşılmadığına dayanmaktadır.

S. 65, Kelâm değil, tefsir yapılmıştır.

S. 67, "Tahâvî,... diğer imamlara metotta muhalefet etmiştir." denilmekte, fakat hangi metod ayrılığıdır bu, delille gösterilmemiştir.

4. pf.'da araştırmacı, kendisinin kelâm bilgi dalında çalıştığının farkında değildir.

S. 68, Siyer ve tefsir tezi gibi ele alınmıştır.

S. 72, s. 68 için söylediğimiz şeyler, "bu sayfa için de geçerlidir.

S. 74, 3. pf. "Diğer imamların bu konuda beyan edilmiş görüşlerinin *var olup olmadığını bilemiyoruz.*" 4. pf. "O,... açısından *essiz ve zirvedeki şahsiyettir*" Bu ifadelerin ne kadar çelişkili ve sübjektif bir hüküm olduğu açıktır.

S. 77, 5. pf. da doktora adayının Ebû Hanîfe gibi büyük bir müctehidin ifadelerini delilsiz ve acele hükümlerle kusurlu görmesi, cidden ilmî ölçüleri aşmaktadır.

S. 78, 2. pf. "Böyle bir gaye, bilinçli olarak Ebû Hanîfe'nin risâlelerinde işlenmiş değildir." ifadeleriyle araştırmacının herkesin ittifakla büyük müctehid kabul ettiği Ebû Hanîfe'nin söz konusu meseleyi bilinçsiz bir gaye ile işlediğini söylemesi, en büyük iftiradan başka ne ile açıklanabilir? Demek bizim araştırmacı bilinçli, büyük imam değil? Aslında Tahâvî, Ebû Hanîfe'nin fikrini sadece açıklamıştır.

Üçüncü Bölüm-İman-S. 82-84, bu konunun hiçbir kelâm kitabına baş vurulmadan ele alınması, bir kelâm aratırıcısı için büyük bir eksikliklerdir.

S. 84, son pf. Tahâvî'nin imanın artıp eksilmeyeceğine dair bir şey söylemediği ifadesinde ilgili, Tahâvî'nin ibarelerini yanlış değerlendirmiştir. Çünkü aynı pf. da Tahâvî'nin "İman birdir. Ehli de aslında eşittir." demesi, Ebû Hanîfe'nin aynı konudaki ifadesinin başka türlü dile getirilmesidir.

S. 85, 2. pf. da tez sahibi tarafından, Tahâvî'yi anlayışları hakkında şarihlere nisbet edilen hükümler tamamen yanlıştır. Aynı yerlere bakılıp düzeltilmesi gerekir. Ayrıca bu konuda hanefî kitaplarına da baş vurulmalıdır.

S. 87, son pf. 2. cümle çelişkilidir.

S. 88, 3. pf. "el-Fıkhu'l-ekber'in elimizdeki bilinen nüshasına göre konuşacak olursak, Ebû Hanîfe'nin iman esaslarını tasnifi yanında Tahâvî'nin yapmış olduğu tasnif ve tesbit, naslara bağlılık açısından daha mükemmeldir." şeklindeki cümleleriyle doktora adayı, Ebû Hanîfe gibi bir müctehide naslara bağlılığın ne olduğunu öğretmeye kalkışmaktadır.

S. 89, Tahâvî'ye gayretkeş bir eda ile mübâlağalı medihler yapıyor. Sayfanın başında ilgili tarafından, "Yapılan bu tarifler, hadislerdeki iman ve İslâm tariflerine uymamaktadır." demekle selef imamları, töhmet altında tutulmuştur. Hemen sonraki cümleyle araştırmacı bunu kendi kendine nakzediyor. Fakat yine hemen peşinden "Metod itibariyle ise selefın saf metodunu yansıtmaktan uzaktır." ifadesiyle selef selef metodu öğretilmeye kalkışmıştır.

S. 90, 8. pf. tez sahibi, ehl-i kible" terimini akaîd risâlelerine kazandırmanın Tahâvî olduğunu söylemekle ilmî ölçüleri aşmaktadır. Çünkü, o, bütün imamların risâlelerini taramamıştır. Nitekim Eş'arî, el-Luma'da, Makâlâtü'l-İslâmiyyinde, Ebû Talib el-Mekki, Kûtu'l-Kulûb'da bu tabiri kullanmışlardır.

S. 93, 1. pf. Fıkıh-ı ekber'in bu konudaki metni eksik alınmıştır.

S. 100, 1. pf. "Ebû Hanîfe'ye nazaran, müellifimizin konuya bakış açısı ve ifade şekillerinin, nasların özünē daha baēlı olduğunu söylemek yerinde olur." demek suretiyle ilgili tarafından, Tahâvî'nin kendine imam tanıdığı Ebû Hanîfe gibi bir müctehid, naslara Tahâvî'den daha az baēlılıkla nitelemek oldukça çelişkili ve hissîdir. Tahâvî, dinde müctehid olarak Ebû Hanîfe'yi lider seçtiğine göre naslara hangisi daha çok vakıftır?

S. 101, 2. pf. İndî ve mesnetsiz genel hüküm verilmektedir.

S. 107, 3. pf. Ebû Hanîfe'nin "misâk" konusuna ilişkin olarak..." hususları ile ilgili ibarelerine naslarda herhangi bir açık delil bulabilmek zordur." derken araştırmacı kendini Ebû Hanîfe'den daha yüksek bütün naslara vakıf müctehid gibi göstermeye kalkışmaktadır.

S. 108, 2. pf. da sübjektif bir genelleme mevcuttur.

S. 110, son pf. yine selef metodu ilgilice karıştırılıyor.

S. 111, 1. pf. (163) notla gösterilen tanımı da yanlış, kaynak olarak gösterilen yerlerde de böyle bir şey yoktur. 3. pf. yanlış hükümleri taşımaktadır.

S. 112, Kelâm açısından Allah'ın iradesinin açıkça tanım ve tasnifi yapılmıştır. 3. pf. da kelâmdaki irade ile fıkıhda geçen irade birbirine karıştırılmıştır.

S. 114, 1. ve 2. pf. Ebû Hanîfe'nin istitaat konusunda getirdiği "Allah ganîdir. Siz ise fakîrlersiniz..." ayetini ele alarak ilgili, "Bu ayetin, hususî manada istitaat konusunda delil getirilmesi, uzak bir görüştür." demek suretiyle hem Ebû Hanîfe gibi bir müctehide ayetin manasını öğretmeye kalkışmakta, hem akl-ı selime karşı gelmektedir. Zenginlik kelimesi, "güç kelimesini" (istitaatı) yakın anlam olarak, "fakir" kelimesini zıt anlam olarak çağırıyor mu? Çok zengin (ganî) Allah, "istitaat" (güç) vermezse, kul hangi fiili işleyebilir?

S. 115, 1. pf. ve s. 116 da, araştırmacı istitaatı ikiye ayırma görüşünü Tahâvî'ye mal ederken kelâm ilminden ne kadar uzak olduğunu kanıtlamaktadır. Halbuki Mâtürîdî, bu iki ayrımı K. u't-Tevhîd'inde çok güzel açıklamaktadır.

S. 115, son pf. da tez sahibi, "Netice itibariyle diyebiliriz ki, istitaatın fiilden önce var olduğuna dair, Tahâvî'nin düşüncesine temel teşkil eden bir çok nas mevcut iken; Ebû Hanîfe'nin görüşünü destekleyecek açık nass göstermek mümkün değildir." demek suretiyle kendini müctehid seviyesinde gördüğü gibi Ebû Hanîfe'ye de nassla desteklenecek görüş beyan etmediği ithamını isnat etmektedir. Halbuki Tahâvî, burada'da Ebû Hanîfe'nin görüşünün tefsir ve açıklamasını yapmıştır.

S. 117, 1. pf. İndî bir sözdür. 8. pf. "Yaptığı tasnif ve yorumlarla selef imamları arasında sadece Tahâvî'nin müstesna bir yere sahip olduğu söylenebilir." Genel

ve ilmî bu konuda yapılmış hiç bir çalışmaya dayanmadan verdiği ilmî olmayan hükmüyle araştırmacı, Tahâvî'nin önderi olan Ebû Hanîfe'yi ve talebelerini de geçtiğini iddia etmiş bir duruma düşmüştür.

Dördüncü Bölüm-Sem'iyât Bahsi-S.123, son pf. son satırlar, tez sahibinin, "Öyleyse selef metodu açısından Ebû Hanîfe'nin ruhun cesede iadesi hakkındaki ibaresi, yadırganır durumdadır." demesini doğrusu biz yadırgadık.

S. 129, 5. pf. Buhârî hakkındaki yanlış ve peşin hükümlerini ilgili sürdürmektedir.

S. 136, son pf. "Ebû Hanîfe'nin tasnifine göre "havz"ın yeri, kelâmî uslubun gereği sayılabilir. Selef metodu ve bu metoda bağlı prensipler açısından, Tahâvî'nin tasnifi, tercihe şayandır." ifadesiyle araştırmacı, selefî uslûbu halletmeden, tez boyunca kelâm kaynaklarını kullanmamakta ısrar etmesine rağmen, şimdi birden yine mütehid edasıyla bir de kelâmî uslub hakkında ahkâm kesmeye başladı. Neredeysen önce selef imamlarının başına koyduğu, Ebû Hanîfe'yi atıp, Tahâvî'yi oturacak kadar gayr-i ilmî olarak ileri gitmektedir.

Sonuç-S. 137, 2. pf. el-Eş'arî ve el-Mâtürîdî, tez içinde ele alınmadığı halde haklarında hüküm verilmektedir. Bundan sonraki paragraflarda tez içinde olduğu gibi, Tahâvî için övgüler yapılmıştır. Diğerleri hafife alınmıştır, meselâ s. 139 da Ebû Hanîfe'nin ifadeleri tenkid ediliyor, risâlelerinde temkinli hareket şeklinin görülmediği gibi sübjektif hükümlerle tez sahibi, tez boyunca yaptığı hatalı tutumunu burada da sürdürmüştür.